

Vörös Mihály, *Kapitány Sárvári Jánosnak és Támár török kisasszonynak szárazon és tengeren esett története (1812)*¹

Kőszeghy Péter

I. Ki volt Vörös Mihály?

Nemesi rangú hódmezővásárhelyi asztalosmester, aki saját magáról azt írta, hogy mindösszesen tíz hónapig járt iskolába.² Öt fiúgyermek a középosztálybeli értelmiségbe tartozott, László fia pedig kora egyik legjelesebb vízmérnöke volt. Ez apjuk segítségével aligha lett volna lehetséges.

Születési évének meghatározása, bár a művek szempontjából ennek nincs különösebb jelentősége, filológiai vígjáték. Eckhardt Sándor szerint 1750-ben született.³ Mint írja, ezt „egy neves geológus, Bendefy László (Hidrológiai Tájékoztató, 1968. június)” állapította meg. Ezzel szemben a hivatkozott cikkben ez olvasható: „Hódmezővásárhelyen született 1760 táján, és 1820 körül ugyanott halt meg.”

Valószínűleg Eckhardt tekintélyének köszönhetően az 1750-es születési évet említi a legtöbb folyóiratbeli írás, Kőszegfalvi Ferenc tanulmánya, továbbá a Magyar Életrajzi Lexikon.⁴

Bendefy László később módosította adatait, szerinte Vörös Mihály 1753 júniusában született.⁵ Szentmártoni Szabó Géza megállapítása szerint az anya-

¹ VÖRÖS 2025.

² „Mert csak tíz holnapig jártam oskolákat, / Kevéssé esmértem a szelíd Múzsákat” – olvasható Vörös Mihály másik művében, *A bajnokok Vég-Gyula várában* utolsó versszakában.

³ ECKHARDT 1969, 456.

⁴ KŐSZEGFALVI 1983, 100; Továbbá: KENYERES (főszerk.), *MÉL*, 1982, 1014

⁵ BENDEFY 1975, 209.

könyv olvasata téves, helyesen: „Anno 1753 júniusában kereszteltetett: Varró [tehát nem Veres v Vörös!] István f[ia] Mihály.”⁶

Nemes Vörös István és öccse, nemes Vörös János, hódmezővásárhelyi szomszédok,⁷ a Bars megyei Ágóról költöztek⁸ Hódmezővásárhelyre. Ebből azonban nem feltétlenül következik – mint Szentmártoni Szabó gondolja –, hogy Vörös János fia, Vörös Mihály Ágón született. Az Ágóról Hódmezővásárhelyre költözés idejéről semmit nem tudunk. Szentmártoni Szabó megállapítása szerint nemes Vörös István 1752-ban született Mihály nevű fia nem lehet azonos a szerzővel, hiszen 1795-ben már meghalt.⁹ Ez igaz. De ha tudjuk a nyilván idősebb Vörös Mihály (Vörös István fia) születési évét (hódmezővásárhelyi adatokból), a nála nyilvánvalóan fiatalabb (Vörös János fia) Vörös Mihály ágói születését mi bizonyítja?

A kérdés legjobb szakértője, Szentmártoni Szabó Géza a *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon*ban Vörös Mihály születését 1754-re tette,¹⁰ később ezt 1758-ra változtatta.¹¹ Kétségtelen, az adatok ellentmondásosak. Esküvőjekor (1779. február) húszévesnek, halálakor (1830) hetvenhat évesnek mondott férfiúnak nem lehet azonos a születési dátuma. De honnan lehet tudni, hogy melyik adat a helyes?¹²

⁶ VÖRÖS 2005.

⁷ TÁRKÁNY SZÚCS 1961, 367.

⁸ BARNA, SÜMEGHY 1913 (1998), 224–225. Erre az adatra elsőként Szentmártoni Szabó Géza figyelt fel.

⁹ VÖRÖS 2005, 104. (SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza utószava.)

¹⁰ SZENTMÁRTONI SZABÓ 2012, 105. – A hódmezővásárhelyi halotti anyakönyv tartalmazza a halál dátumát (1830) és az elhunyt életkorát (76). 1830–76 = 1754.

¹¹ A Szentmártoni Szabó Géza kiadásában megjelent *Kapitány Sárvári Jánosnak...* fülszövegben ismét 1774, ez valószínűleg sajtóhiba.

¹² Engedtessék meg egy kis kekeckedés. Természetesen világos, hogy plusz-mínusz egy év nem számít: valaki már akkor életkort vél váltani, amikor az előzőt betölti, van, aki csak akkor, amikor már túl van az évfordulón. De azért érdekes, hogy Szabó Kata (Vörös Mihály felesége), ha az esküvő alkalmával, 1779-ben 18 éves volt, 1761-ben kellett, hogy szülessen, ha halálakor – 1830-ban – 71 éves, 1759-ben látta meg a napvilágot. Ez két év különbség. Ha Vörös Mihály az esküvőjekor 20 éves, 1759-ben született. Ha a halálakor 76, akkor 1754-ben. Ha 72, 1758-ban. Ugyanakkor mind Szabó Kata esküvője, mind halála februárra esik, Tehát ő nemigen lehet 71, csak 70 éves, mármint ha esküvőjekor 18 volt. Ezekon az adatokon alapszik a születés/halál megállapítása: Vörös Mihály (1758–1830). Az adatokat lásd: VÖRÖS 2005, 104: itt halálakor Vörös Mihály 73 éves, a szintén általa kiadott *Sárvári Jánosnak...* kötetben (Vörös 2025, 82.) már 72.

II. Művei

Aránylag – legalábbis a 19. században, a 20 század elején – ismert műve *A bajnokok vég Gyula várában, irattatott a Hód vize partján nemes Vörös Mihály által* címen jelent meg, először Szegeden, 1807-ben, majd számos alkalomkor.¹³ Az irodalomtörténészek szerint széles körű hatást gyakorolt a kortárs és a későbbi irodalomra, hatott Arany *Toldijára*,¹⁴ s voltak helyek, ahol kívülről fújták. Mint Eckhardt írja: „Toronyi Tamás hőskölteménye ma is él a békési nép között. Szundy Károly közli velem, hogy a megye egyik eldugott falujában, Gádoroson, egy paraszt-molnár meg egy paraszt vendéglős folyékonyan el tudja mondani a költemény két-három énekét.”¹⁵

Másik, eme írás címében említett műve azonban kéziratban maradt, egészen mostanáig, amikor Szentmártoni Szabó Géza kiadta. Kéziratban maradt, de nem volt teljesen ismeretlen.

1931-ben Kósa János munkanélküli kőművessegéddel és kézirat-könyvgyűjtővel készül riport. Ebben olvashatjuk: „Egy lúdtollal pergamenre írt kötetet húz elő. 212¹⁶ évvel ezelőtt körmölték. Címe: »kapitány Sárvári Jánosnak és Támár török kisasszonynak szárazon és vízen esett története«. Pikáns történet. Hódmezővásárhelyen vette Kósa János. Van neki több hasonló régi könyve kutyabőr kötésben.”¹⁷

III. A román (amelyet a korban sokféleképp hívtak, románnak a legritkábban)

A 18. század végi, 19. század eleji románt sem az irodalomtörténet, sem a kortársak nem sorolták a magas irodalomba, meglehetősen általános volt az a vélemény, hogy igen népszerű,¹⁸ ám értéktelen.

Béres Norbert pontosan fogalmaz: „Közismert, hogy a régi századforduló a magyar nyelvű széppróza térhódításának, a románok számszerű gyarapodásának kiemelkedő időszaka. Miközben a keresztény morál primátusát féltő

¹³ Utoljára SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza kiadásában: VÖRÖS 2005.

¹⁴ KOMLOVSZKI 1965, 585–596; KOMLOVSZKI 1992, 13–20.

¹⁵ ECKHARDT 1952, 68; ECKHARDT 1965, 598.

¹⁶ Sajtóhiba lehet, 112-t akarhattak írni, azaz az irat 1819-ben készült. Talán azonos a Babek antikvárium 2016-ban tartott árverésén elkelt kézirattal, amelyet a katalógus szerint 1813-ban másoltak, és a kézirat az „N. Vörös Mihályé 1819” bejegyzés olvasható.

¹⁷ *Kecskeméti Közlöny*, 1931. augusztus 30., 195. szám, 5. (Az újságban sajtóhibából 9.)

¹⁸ A legtöbb román/regény Magyarországon 1730–1840 között 1808-ban jelent meg. Vö. http://regeny-lendulet.iti.btk.mta.hu/regeny_Chart_chart.php (Megtekintés: 2026. március 8.)

egyházi gondolkodók, s a régi tudós műveltségű literátorok pálcát törtek a károsnak minősített műfaj fölött, a román minden korabeli tömegnyomtatvány keresettségét és népszerűségét túlszárnyalta.”¹⁹

1798-ban Landerer Ferenc kassai nyomdász elindítja a *Rózsa Szín Gyűjteményt*, amely „a tisztelt szép Nemnek vagyon szentelve”. Landerer Mihály pozsonyi románsorozata, a *Téli és Nyári Könyvtár* pedig a tudós férfiúkat csalogatja, kiadványait a „tudós Olvasóimnak”, a „drága Magyar tudós Publikumnak” stb. ajánlja.²⁰ Eggenberger József kiadásában 1806-ban indul az *Eredeti Magyar Románok*. A Hazai Tudósításokban erről így ír: „Nagy ditsőségére válik az a Magyar Nemzetnek, ha az idegen munkák ízetlen fordításaik által nem hagyja már tovább magát vezetéken hordoztatni, mint a járni tanuló gyermek. (...)” Az első kötet szerzője, Ilosvay Sámuel hasonlóképp fogalmaz: „A’ mi Nemzetünk, Karikliát, Kártigámot, Kassandrát régen gyönyörködve forgatja (...) De vallyon, nem volna é ezen Munkák’ foganatossága nagyobb, ha a’ Hazai Történetekből választott Tárgyakat, a’ feltüzesültt képzelődés, úgy festené hazafiui érzékenységgel az olvasó előtt, hogy gyönyörködtetése közben Nemzeti érzést is gerjesztene?”²¹ Az írja ezt, akinek a műve németből való fordítás!²² A sorozat következő kötete Verseyhy Ferenc *Báró Külneki Gilméta kisasszony, és Arany-pataki György* című műve, amely szintén fordítás/átdolgozás.²³

Látható: a csinos hölgyek, a bölcs férfiúk és a magyar hazafiak egyaránt számíthattak románokra – bár az utóbbiak is csak fordításokra.

A románok lebecsüléséhez tehát nagymértékben hozzájárult, hogy azokat szinte kivétel nélkül idegen nyelvből fordították le vagy dolgozták át.

Vörös művének elkészültéig (1812) mintegy 200 korábbi románról tudunk. Nézzük ezek közül a *nem fordításból* készült műveket. Császár Elemér Dugonics *Etelkájának* megjelenésétől, 1788-tól számítja az eredeti magyar regény kezdetét,²⁴ de ez sajátos felfogása az eredetiségnek. Császár nem hallgatja el a jogos kétségeit: „Etelkát is abból a kútfőből merítette, amelyet állandóan használt, a német irodalomból. (...) Az Etelka még így is magyar regény ugyan, s a magyarságnak összehasonlíthatatlanul több köze van hozzá, mint a Kassánd-

¹⁹ BÉRES 2018, 283.

²⁰ BÉRES 2018, 285.

²¹ BÉRES 2018, 288.

²² Forrása August Heinrich Julius Lafontaine *Die Familie von Halden* című műve (Berlin, 1797).

²³ Forrása Friederike Helene Unger *Karoline von Lichtfeld, Eine Geschichte in zwei Theilen* (Berlin, 1787) című regénye, amely Isabelle de Montolieu *Caroline de Lichtfeld* (Montolieu, 1786) munkájából készült.

²⁴ Császár 1939, 25: „Dugonicsnak 1788-ban megjelent Etelkája előtt nem találunk eredeti magyar regényt.”

rához vagy akár a Kartigámhoz, de nem eredeti regény és nem igazi regény.”²⁵ György Lajos ugyanígy gondolja: „Kétségtelen, hogy Etelka is átdolgozás (...) egy kései, szentimentalizmussal átítatott heroikus német románnak a fordítása vagy átdolgozása”²⁶ A fentiek alapján az *Etelkát* kizárhatjuk.

Kármán József *Fanni hagyományai* (1794) kétségtelenül eredeti mű, ám sem a címadásban, sem a lírai szövegben nem a román hagyományait folytatja. A román egyik sajátossága, hogy a címnek egyfajta figyelemfelkeltő, reklámnak is tekinthető tartalmi kivonatnak kell lenni:²⁷ a *Kapitány Sárvári Jánosnak és Támár török kisasszonynak szárazon és vízen esett története* megfelel ennek az elvárásnak, a *Fanni hagyományai* ebből a szempontból semmitmondó, egy sokkal modernebb szemlélet szülötte, a magyar szentimentális regény első terméke. Jellemző, hogy szélesebb körben csak az 1840-es években lesz ismertté, Toldy Ferencnek köszönhetően.²⁸ Bessenyei György *Tarimes utazása* (1804) ugyancsak korábban íródott és eredeti, azonban a vicces nevű szereplőkkel teltűzdelt fantasztikus útiregény, államregény a 19. században ismeretlen maradt, 1930 májusában jelent meg először.

Attól, hogy a szerző eredetinek állítja be munkáját, még messze nem biztos, hogy az. „Mintegy 65 olyan románt számlálhatunk össze, amely szándékosan vagy szándéktalanul, de elhallgatta, hogy idegenből készült szószerinti átültetés”²⁹ – állapítja meg György Lajos, akinek román-bibliográfiája alapján mindössze az alábbi munkák jöhetnek szóba, s ezeknél sem teljesen kizárt az idegen forrás használata:³⁰

1. Perecsényi Nagy László, *Orithia Magyar Amazon Története*, Pozsonyban és Pesten, Fűskuti Ländlerer Mihálynál, 1804.

²⁵ Császár 1939, 44.

²⁶ György 1941, 267.

²⁷ Vö. György 1941, 20.

²⁸ Kármánnak az *Uránidában* név nélkül megjelent műveit – nem csak a *Fanni hagyományait* – fél évszázadra elfelejtik.

²⁹ György 1941, 94.

³⁰ Töredékekkel, olyan forrásokkal, ahol sem a szerző, sem forrása nem ismert, továbbá *románnak nem tekinthető* anekdotákkal, satírákkal, nevelő művekkel, példabeszédekkel, röpiratszerűségekkel, elbeszélésekkel, a magyarokhoz nem köthető, ismeretlen forrású, de nyilván fordításból készült írásokkal stb. nem foglalkozom. Nem azért, mert nem fontosak, de mesze meghaladnák e tanulmány kereteit.

A szerző a könyv bevezetésében azt állítja, hogy románja eredeti magyar mű. Nem kell más nemzetek „öszve fritzelt darabjait lefordítani, midőn szélesen terjedtt tündérséggel végben vitt ’s betsülettel nekünk Maradékoknak általadott honnyi Példázatok, és igaz, betses Tselekedetek, kiterjesztett karokkal, térséges Mezeikre várnak”³¹

2. Holosovszky Imre, *Az Udvari Szerelem, vagy az ifjú László magyar királynak szerelmes viszontagságai*. Pest, Kiss István kiadása, 1808.

Szerzője írja: „Önnön képzelődésem kipótolta a régiségnek hejánosságát s módosabb köntösbe öltöztette, ezért hiszem, senki sem fog gúnyolódni... A félszeg magyarka pedig magának tulajdonítsa hibául, ha talán mese-szabású költeménynek találja mívemet”³²

3. Szekér Aloysius Joachim, *Magyar Robinzon vagy is Újvári és Miskei Magyar Vitézeknek viszontagságai, és azoknak és Világ külömbféle részeiben történt tsodálatos esetei (...)*, Pest, Hartleben Konrád Adolf kiadása, 1808.

A kalandos történet némileg hasonlít Vörös románjára. A szerző „[a]zzal a céllal írta munkáját, hogy a nyugati népek mellett nagyon elmaradt magyar közönség s különösen a »tyúkkültető« gazdaasszonyok tudatába élvezetes alakban hasznos ismereteket csempésszen”³³

4. Dobai György, *A’ Bakonyi Történetek. Vagyis a’ Szerentsétlenségből származott Szerentse*, Pest, Kiss István kiadása, 1809.

Azt mondhatjuk, hogy Vörös románja egyike a legkorábbi, nem idegen nyelvből fordított – igaz, kéziratban maradt – műveknek.³⁴ Egészen bizonyosan nem fordítás, lévén az asztalosmester nem tudott nyelveket, de az is igaz, hogy Vörös olvasta és felhasználta a kor – más nyelvből fordított – románjait és számos más forrást. A korabeli románok közismert toposzai nála is előfordulnak.

Például a kalandos keleti, déli utazások (kalózok stb.);³⁵ a kedves elvesztése, majd előkerülése; a különböző nemzetiségű szereplők magyar származása; az, hogy a keresztény ember a török fogságban felveszi a mohamedán hitet, és török főember lesz; a családtagok váratlan felbukkanása; a rablók foglyai között rokonok, ismerősök vannak; a halottnak hittek élők.

³¹ GYÖRGY 1941, 340.

³² GYÖRGY 1941, 373.

³³ Idézi: GYÖRGY 1941, 380.

³⁴ E felvetés ugyanakkor nem számol a többi (mintegy huszonöt ismert) kéziratban maradt románnal.

³⁵ Nem véletlen, hogy Vörös románja címének („... *szárazon és tengeren esett története*”) egy részletéhez igen hasonló az egyik Münchenhausen-román címe: *Báró de Manx’ lengyelorsz. confed. generálisnak a’ tengeren, és szárazon tett utazásai (...)*, Pozsonyban és Pesten, Fűskuti Landerer Mihálynál, 1805. Vö. GYÖRGY 1941, 345.

IV. Források, a cselekmény sajátosságai

Szentmártoni Szabó Géza vetette fel utószavában, hogy a mű forrása Péchy Simon útinaplója lehetett. Ezt a Péchy s a regény főhőse, Sárvári bejárta nagyjából azonos útból gondolta. Péchy diáriuma a gyergyószentmiklósi templom 18. század eleji osztrák felprédálásakor elveszett; de Péchy Simon leányági utóda, Orbán Elek (aki a Székelyföld monográfusának, Orbán Balásznak a felmenője) még rendelkezett az egykori kancellár peregrinációs naplójával, amelyet végrendeletében vázlatosan ismertetett.³⁶ Eszerint Péchy nem nyugaton (mint szinte minden peregrinus), hanem keleten kezdte el tanulmányait, és hosszabb időt töltött Bukarestben (Havasalföld), majd ennél is huzamosabb ideig tartózkodott Konstantinápolyban, ahol a zsidó nyelv és vallásos irodalom tanulmányozásával foglalatzkodott. Ezután Karthágó (Észak-Afrika), Nápoly és Róma következett, majd Spanyolország, Portugália és Franciaország. Mindezek után tért vissza 1594 tájt Erdélybe. S ez valóban nagyon hasonló ahhoz az úthoz, amelyet a regény szereplői bejárnak.³⁷

Engem azonban nem elsősorban ez győzött meg arról, hogy az egyik forrás valóban Péchy naplója vagy annak vázlatos ismerete lehetett. Azért nem, mert hasonló kalandos utak számos románban előfordulnak. Hanem a sajátos, filozemita zsidózás.

Péchy Simon, Bethlen Gábor kancellárja, 1621-ben lett kegyvesztett, fogságot is szenvedett. 1624-ben szabadulva szenterzsébeti jószágára vonult vissza, s a szombatosságot igyekezett terjeszteni. Emiatt I. Rákóczi György 1638 nyarán elfogatta, s kénytelen volt 1639 májusában – álságosan – áttérni a református hitre. Bukása előtt (még kancellárként) ingadozott az unitárius hit, melyet látszólag vallott, s melynek szertartásai szerint feleségét temették, a zsidózó szombatosság közt, amelyre Eössi tanította, s azon határozottan zsidó irány közt, amelyet később képviselt.

Kemény János önéletírásában joggal emeli ki, hogy Péchy mint Bethlen Gábor „főkancelláriusa és csaknem factotumja (...) fő zsidó ember, de nem csak unitárius, hanem ugyan zsidó tévelygésbeli ember vala”.³⁸ Tény, Péchy már ifjúkorában készített olyan hadiparancsot, mely a talmud egyik tételével fordul a hadsereghez, ez alighanem páratlan a korban.³⁹

³⁶ TORMA 1891, 489: Péchy Simon naplójáról.

³⁷ Vörös Mihály – talán – családi iratokkal is rendelkezhetett Péchyről. A Vörös családnak 1655-ben nemességet szerző Vörös István kortársa volt Kemény Jánosnak (1607–1662) és Péchy Simonnak (1565–70 k.–1642 k.).

³⁸ KEMÉNY 1856, 9.

³⁹ GUTTMANN, HARMOS 1914, 6: „Hadi parancsában egy talmudi tétellel fordul a hadsereghez.”

Bizonyos, hogy Vörös több forrást is felhasznált,⁴⁰ Péchy legendás útja és személye talán az egyik. A sajátos zsidó kötődés – egy református férfiútól! – azonban tény.

Támár – a női főszereplő neve, zsidó tulajdonnév, jelentése: pálma. A Bibliában négyszer fordul elő.

Kálep/Káleb – zsidó szó, a regényben többek közt ebben a kontextusban fordul elő: „...az én Kálep kis zsidómat elküldöttem, hogy kémlelje ki, hogy az én feleségem...” stb.⁴¹ Ez azt bizonyítaná, hogy *Vörös tudott héberül*, ugyanis a Káleb kutatót, kémlelőt jelent. Ez merőben valószínűtlen. Egy olyan forrásból vehette át, ahol annak írója jól ismerte a héber nyelvet. Péchy nagy nyelvtelenség volt, a családi hagyomány szerint tizenkét idegen nyelvet beszélt, sokat – és magas színvonalon – fordított héberből.

Izsák – szintén a Bibliából, a héber יִשְׂחָק (ʾiṣṭāq) névből származik, eredeti jelentése: nevetni fog. Egy részlet Izsákról: „két **zsidó** belép a házba, alig pillantotta meg Sárvári és Támár, az egyiknek a nyakába estek. Atyám! Atyám! Kedves atyám, honnét küldöttek most ilyen jókor az egek? Fiam – így felel a **zsidó** – lesz idő annak megbeszélésére” stb.⁴² A **zsidó**, azaz Izsák úr, aki keresztény magyar anyától és apától született, Sárvári nevelőapja, Támár apja. Mitől zsidó? Attól, hogy kereskedőnek álcázza magát, s így bujkál az őt üldöző törökök elől?

És felbukkannak életrajzi párhuzamok Péchy és a regény szereplői között. A románban Ibrahim pasa (mohamedán, ám magyarként, keresztényként született) fogadott fia Izsák (mohamedán, ám magyarként, keresztényként született), Izsáknak fogadott fia Sárvári János. Mintha Sárvári lenne Péchy Simon,⁴³ és nevelőapja, Izsák (aki a románban zsidónak neveztetik) lenne Eössi András.⁴⁴

Annak a népmondának, amely Péchyről a bukása után terjedt – s amelyből egy szó sem igaz! –, az volt a célja, hogy az egykori főkancellár szombatosságát megmagyarázza. A megoldás: „cherchez la femme!” Ugyanis Péchy Simon első nejének⁴⁵ halála után állítólag gyakran ment Marosvásárhelyre, ahol beleszeretett egy nagyváradi zsidó Eszter nevű bájos leányába, ki érzelmeit viszonzta.

⁴⁰ Például szinte szó szerint idézi Ibrahim zászlós aga Pisky István tihanyi várkapitányhoz írt levelét.

⁴¹ VÖRÖS 2025, 11.

⁴² VÖRÖS 2025, 64–65.

⁴³ Mint tudjuk, zsidó, na nem származását tekintve, de szombatista, akit a kortársak egyszerűen zsidóztak.

⁴⁴ Aki a szombatosság alapelveit meghatározta, és aki megteremtette annak dogmatikáját: de vallásos rendszerének részletes kidolgozása és gyakorlati kivitele már jobbára fogadott fia, a héberből fordító Péchy műve.

⁴⁵ Péchy felesége Kornis Farkas (+1602) lánya, Kornis Judit (+1621), aki 1603 után lett Péchy Simon felesége.

A zsidó apa, hogy e viszonynak véget vessen, leányát több rabbi kíséretében Nagyváradra küldte. Péchy útközben megrohanta a leány kísérőit, a szép Esztert elragadta, szenterzsébeti udvarházába vitte, ahol megesküdtek. Zsidó feleségét a kereszténységnek akarta megnyerni, de Eszter bájai jobban hatottak: Péchy zsidó hitre tért, és gazdag ajándékaival a jobbágyait is rábírta a zsidóság elfogadására. (Mindezt mint népi emlékezetet Orbán Balázs jegyezte fel.⁴⁶) A történet majdnem ugyanígy ott van Kemény Zsigmond *Rajongó*kjában. Ha valami jellemzi Vörös művét, akkor az a *szerelem/szeretet hatására történő vallás-identitás változtatás*. Ez leggyakrabban az úr leánya és szolgálója⁴⁷ közötti szerelem.

Hasonló hölgylopás Vörösnél is leíratik, amikor is Boillo herceg elrabolja Támárt. Az a Boillo, aki látszólag nagyon más, mint Péchy, dúsgazdagnak születik, de a körülmények szegény rablóvá teszik. Péchy egy szücsmester fia, fokozatosan emelkedik a ranglétrán, egészen a kancellárságig. Akkor mi a közös? A lebukás utáni más mentalitás. Nem csak Boillo volt gazember, a maga módján Péchy is: visszaélt hatalmával, a vagyon volt számára a legfontosabb. Ám bukásuk után, életük második felében mindketten megváltoznak: Boillóból szentéletű szerzetes és püspök lesz, Péchyből a szombatos vallás terjesztője, vagyonos főúrból bölcs teológus.

Útja során Sárvári találkozik Kőszegi Lázárral (a Lázár is héber eredetű férfinév, jelentése „Isten segít”), régi barátjával, aki Magyarországról menekülve hűségesen szolgálta az őt Máltára vivő urát. Ura halála után feleségül vette annak „görög szertartású”, Magdolna nevű leányát. A más vallás semmi gondot nem okozott.

Báró Deligné asszony életrajza is sajátos. Eredeti neve: Török Éva, amely magyar név, bár a Török vezetéknev megfontolandó. Első férje Izsák bég. Tőle született akkor még Achmétának⁴⁸ – később Veronikának – nevezett leánya. Veronika felnőttként nem érti a török beszédet, csak a franciát, s magyarból törökké lett apa gyermekeként az ifjú Lefontaine gróf felesége – és francia – lesz.

Báró Deligne asszony úgy tudja, hogy férje, Izsák Székesfehérvár védelmében elesett. Báró Deligne úr leányával együtt fogságba ejti, és Franciaországba viteti, beleszeret, és feleségül veszi. Az asszony megtanul franciául, és kereszt-

⁴⁶ ORBÁN 1868, XXX. (Küsmöd-vize völgye), <https://mek.oszk.hu/04800/04804/html/45.html> (Megtekintés: 2025. 10. 10.)

⁴⁷ Ez a korban népszerű toposz lehetett, Kemény Zsigmond *A Rajongó*kjában a főszereplő, a „szárdisi angyal”, avagy Szőke Pista, másnéven Laczkó István is az örökbefogadója lányát veszi feleségül.

⁴⁸ Ilyen név – tudtommal – nincs. (Egy kisvárost hívnak így Grúzia keleti részén.) Valószínűleg az Ahmed név sajátos nőiesítése.

tény lesz. A férje az a Deligne, aki Izsák katonáit mind egy szálíg felkoncoltatta. Ez nem okoz problémát.

A Deligne, azaz de Ligne név nem véletlen. Charles-Joseph de Ligne (1735–1814) Vörös Mihály kortársa. Nem báró, hanem herceg, nem francia, hanem belga. Régi németalföldi nemesi dinasztiából származott, családja a 15. század óta szolgálta a Habsburgokat, tábornagy, diplomata, önéletrajzíró. Vörös Mihály korában Magyarországon rendkívül népszerű férfi, egy darabig Budán is élt.⁴⁹

Számos életrajz is van a műben, ilyenek hangzanak el Baholai Imrétől, Kőszegi Lázártól, Báró Deligné asszonytól, Izsák bégtől.

Az ellentmondás, a történeti tévedés sem kevés.

Baholai Imre mondja: „A gyakorta való csatázásaink miatt igen elhullottak magyar vitézeink, úgyhogy Szentgrótnál és Szentgotthárdnál csak egynéhá-nyonknak lehetett tulajdonítani azt a győzedelmet” – majd név szerint emlékezik vitéz társaira. A szentgotthárdi csata 1664. augusztus elsején volt, korábbi itteni csatáról én nem tudok.⁵⁰ Szentgrótot (ma: Zalaszentgrót) 1561-ben valóban megtámadta Szinán pasa, ám a magyarok győztek, Szinán fejét a sümegi vár falára akasztották. A két esemény között 103 év telt el, ezt elég nehézkes egy ember életrajzába illeszteni. Tegyük hozzá, mindeközben a román Székesfehérvár elfoglalásával kezdődik, s ez 1601-ben volt.

A régi fényes Korvin (?) famíliából származik Boillo herceg, akinek apja az olasz király főméltósága. Itáliában ekkor még nem volt királyság. Szent Hippolitus van, de Szent Hippolita nincs, ilyen apácarend sem. Szent Izidor-rend sincs. Pisky kapitányt nem a török öli meg, önként távozik Tihanyból, mivel nem kap elegendő zsoldot.

A kétszeres körülmetélés elcsalása során szó esik kellően lefizetett keresztanyáról és keresztapáról. Mohamedánoknál keresztapa, keresztanya? Lehetne még sorolni.

Sajátos, hogy a keresztény vallás mint valami egység jelenik meg: nincsenek katolikusok, evangélikusok, reformátusok, netán szombatosok, csak keresztények.

⁴⁹ Néhány írás róla Vörös Mihály korából: HMNT 3. kötet (1790), MH 1794. február 18., 14. szám, MH 1794. május 9., 37. szám stb. Testvére, De Ligne Eufémia gróf Pálffy János felesége volt. Vö. *Jelenkor*, 1835. október 14. szerda, 82. szám, 649–651.

⁵⁰ A Rákóczi-szabadságharc idején, 1704-ben és 1705-ben voltak még Szentgotthárdnál csaták, melyben a kurucok győzték le a császáriakat.

Vörös Mihály asztalos úr magyarul, közvetlen külföldi források nélkül, ám számos korabeli és nem korabeli írásból merítve írt regényének – jelen terjedelemben – csak néhány sajátosságát tudtam felvillantani.

Csavaros történet. Kár, hogy Jókai nem ismerte. Remek regényt írt volna belőle!

Hivatkozott irodalom

- BARNA, SÜMEGHY 1913 – BARNA JÁNOS, SÜMEGHY DEZSŐ, *Nemes családok Csanádvármegyében*, Makó, Gaál ny., 1993. 224–225. (Reprint: Bp., 1998.)
- BENDEFY 1975 – BENDEFY LÁSZLÓ, *Adalékok Vörös Mihály népköltő személyének ismeretéhez = Békési Élet*, 10(1975), 209–215.
- BÉRES 2018 – BÉRES NORBERT, „Román, ’s mi jobb a’ Románnál” – a román népszerűsítésének stratégiáiról = *Magyar Könyvszemle*, 134(2018/3), 283–299.
- CSÁSZÁR 1939 – CSÁSZÁR ELEMÉR, *A magyar regény története*, 2., átdolg. kiad., Bp., Egyetemi Nyomda, 1939.
- ECKHARDT 1952 – ECKHARDT SÁNDOR, *Egy régi magyar hősi ének a ponyván = Irodalomtörténet*, 40(1952), 58–68.
- ECKHARDT 1965 – ECKHARDT SÁNDOR, *Toronyi Tamás = Irodalomtörténeti Közlemények*, 69(1965), 597–598.
- ECKHARDT 1969 – ECKHARDT SÁNDOR, *Ki volt Vörös Mihály? = Irodalomtörténeti Közlemények*, 73(1969), 456.
- GUTTMANN, HARMOS 1914 – GUTTMANN MIHÁLY, HARMOS SÁNDOR, *Péchi Simon szombatos imádságoskönyve*, Bp., Lampert, 1914.
- GYÖRGY 1941 – GYÖRGY LAJOS, *A magyar regény előzményei*, Bp., MTA, 1941.
- HMNT 1790 – *Hadi és más nevezetes történetek*, szerk. Görög Demeter, 3. köt., Bécs, 1790.
- Jelenkor*, 1835
- Kecskeméti Közlöny*, 1931
- KEMÉNY 1856 – *Kemény János erdélyi fejedelem önéletírása*, kiad. SZALAY LÁSZLÓ, Pest, 1856.
- KENYERES (főszerk.), *MÉL*, 1982 – *Magyar Életrajzi Lexikon*, jav., átdolg. kiad., főszerk. Kenyeres Ágnes, 2. köt., L–Z, Bp., Akadémiai, 1982.
- KOMLOVSZKI 1965 – KOMLOVSZKI TIBOR, *Arany Toldija és egy népies hősi ének = Irodalomtörténeti Közlemények*, 69(1965), 585–596.
- KOMLOVSZKI 1992 – KOMLOVSZKI TIBOR, *Toldi és a gyulai vitézek = Irodalomismeret*, (1992), 13–20.

- KŐSZEGFALVI 1983 – KŐSZEGFALVI Ferenc, *Vörös Mihály éneke a gyulai vár hőseiről* = *Békési Élet*, 18(1983), 100–102.
- LAFONTAINE 1797 – LAFONTAINE, August Heinrich Julius, *Die Familie von Halden*, Berlin, 1797.
- MH 1794 – *Magyar Hírmondó*, szerk. Görög Demeter, 1794.
- MONTOLIEU 1786 – MONTOLIEU, Isabelle de, *Caroline de Lichtfeld*, Montolieu 1786.
- ORBÁN 1868 – ORBÁN Balázs, *A Székelyföld leírása*, Pest, 1868.
- SZENTMÁRTONI SZABÓ 2012 – SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza, *Vörös Mihály*, in *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon*, főszerk. Kőszeghy Péter, XIII. köt., Bp., Balassi, 2012, 15–16.
- TÁRKÁNY SZŰCS 1961 – TÁRKÁNY SZŰCS Ernő, *Vásárhelyi testamentumok*, Bp., Közgazdasági és Jogi könyvkiadó, 1961.
- TORMA 1891 – TORMA Károly, *Egy érdekes végrendelet a XVIII. századból* = *Magyar Történelmi Tár*, 14. (1891) 481–504.
- UNGER 1787 – UNGER, Friederike Helene, *Karoline von Lichtfeld, Eine Geschichte in zwei Theilen*, Berlin, 1787.
- Uránia*
- VÖRÖS 2005 – VÖRÖS Mihály, *A bajnokok Vég-Gyula várában*, sajtó alá rend. Szentmártoni Szabó Géza, Gyula, Békés Megyei Levéltár, 2005 (Gyulai füzetek, 15).
- VÖRÖS 2025 – VÖRÖS Mihály, *Kapitány Sárvári Jánosnak és Támár török kisaszonynak szárazon és tengeren esett története* (1812), sajtó alá rend., utószó Szentmártoni Szabó Géza, Bp., Cédrus Művészeti Alapítvány, 2025.